

ДО ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Г. І. Лисенко, к. і. н., доц., С. П. Волкова, ст. викл.

Ключові слова: парадигма, концептуальна модель освіти, педагогічне мислення, гуманістично-інноваційна освіта, особистісно-орієнтована гуманістична парадигма, фундаменталізація.

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття змінив погляд людства на завдання в системі вищої освіти. Стало зрозуміло, що науково-технічний прогрес не в змозі вирішити суспільні проблеми, і справді найважливішою цінністю в сучасному світі є людина, яка здатна раціонально підходити до вирішення актуальних проблем людства. У процесі формування такої людини головна роль належить саме освіті, зокрема – вищій. Але за якою концептуальною моделлю освіти розвивається сучасна вища школа України і чим зумовлений вибір цієї моделі педагогічного мислення? Спробуємо знайти відповіді на поставлені питання.

Аналіз публікацій. Питання формування і розвитку освітньої парадигми досить ґрунтовно висвітлено в педагогічній літературі: зокрема, в контексті Болонського процесу [1–3], як умова організації інклюзивної освіти [4], а також виходячи із філософського тлумачення [7].

Мета статті – проаналізувати основні парадигми освіти, що склались впродовж історичного розвитку суспільства, а також визначити суть і складові сучасної парадигми української вищої школи.

Виклад матеріалу. Термін «парадигма» (від грец. paradigmata – приклад, зразок) означає *строго наукову теорію, втілену в системі понять, які виражають найбільш суттєві риси дійсності* (це загальне філософське визначення). Інше значення використовується для характеристики *загальновизнаних наукових досягнень, що дають спільноті фахівців модель постановки проблем та їх рішень протягом певного періоду часу* (у такому значенні термін вживається в педагогічній теорії для позначення концептуальних моделей освіти) [6]. В науковій літературі паралельно вживаються поняття «педагогічна парадигма» й «освітня парадигма». В публікаціях останніх років здійснено спроби розкрити зміст поняття «освітня парадигма», смислове значення якого необхідно узгодити з таким поняттям як «педагогічна парадигма». При збереженні загального значення терміна «парадигма» як системи візрців, методів, прийомів та способів пояснення, зміст поняття «освітня парадигма» знаходить своє висвітлення у контексті існування освітньо-історичного процесу як синтез онтологічних і індивідуальних аспектів педагогічного мислення і поведінки [4].

У ході історичного розвитку суспільства та освіти як його найважливішого інституту склалися різні парадигми освіти, серед яких найбільш поширені такі:

1) *традиціоналістсько-консервативна* парадигма, основна складова якої – система витриманих часом знань, вмінь і навичок, а також моральних ідеалів і життєвих цінностей, що сприяють як індивідуальному розвитку, так і збереженню соціального порядку, що дозволяють забезпечити функціональну грамотність і соціалізацію студентів як пасивних об'єктів педагогічної діяльності;

2) *раціоналістична* (біхевіористична, поведінкова) парадигма із головним принципом освіти – регулювання зовнішніх умов процесу і реакції на нього студентів із метою набуття ними способів поведінки в різних умовах сучасного суспільства. Основними методами такого навчання виступають тренінг, тестовий контроль, індивідуальне навчання, коригування;

3) *феноменологічна* (гуманістична парадигма) розглядає педагога та студента як рівноправних суб'єктів освітнього процесу, оскільки в її основі – гуманістичний підхід до студента на загальному тлі професійної підготовки і в контексті формування професійних і соціальних компетентностей як передумови творчої і особистої самореалізації. Гуманістична парадигма передбачає свободу і творчий пошук як студентів, так і педагогів. Вона орієнтована на творчість, духовний розвиток особистості, на міжособистісне спілкування, діалог, допомогу і підтримку в самоосвіті і самовдосконаленні людини. Саме ця концептуальна модель освіти під назвою особистісно-орієнтована гуманістична парадигма наразі утверджується в Україні;

4) *технократична парадигма*, в основі якої – репродуктивна діяльність студентів із метою засвоєння еталонних знань, необхідних для подальшого удосконалення практики, причому у

світогляді переважають технології цивілізації над загальнолюдськими цінностями. Людина цінна не сама по собі як унікальна індивідуальність, а лише як фахівець, носій певного еталонного (усередненого, стандартизованого) знання або поведінки. Певні елементи цієї парадигми властиві, на жаль, і нашій системі інженерної освіти, яка спрямована переважно на професійну підготовку спеціаліста, а не на його особистісне формування [6];

5) *неінституціональна* парадигма орієнтована на організацію освіти поза традиційними соціальними інститутами, зокрема школами і вишами. Вона передбачає отримання освіти людиною за допомогою мережі Internet, в умовах так званих «відкритих шкіл», дистанційного навчання тощо. При наявності певних переваг такої освіти (індивідуалізація навчання та його змісту, вибір зручного для навчання часу) ця парадигма, разом із тим, позбавляє студента головної умови успішної освіти та особистісного розвитку – безпосереднього контакту з викладачем;

6) *навчання «через здійснення відкриттів»* (Джером Бруннер). Згідно із цією парадигмою, студенти повинні пізнавати світ, набувати знання через власні відкриття, що вимагають напруження всіх пізнавальних сил й одночасно плідно впливають на розвиток продуктивного мислення. Творче навчання, за Бруннером, відрізняється як від засвоєння «готових знань», так і від навчання шляхом подолання труднощів тим, що студенти на основі накопичення та оцінки даних із певної проблеми формують відповідні узагальнення і навіть виявляють закономірності, що виходять за рамки досліджуваного матеріалу [6].

Розгляд сучасних парадигм освіти дозволяє зробити висновок про те, що сьогодні освіта для людини являє собою не просто певну суму знань, умінь і навичок, а й психологічну готовність до безперервного їх накопичення, оновлення, переробки, іншими словами, до постійної самоосвіти, самовиховання, саморозвитку і вдосконалення особистості [6]. Але в умовах інноваційних змін різних сфер суспільного життя актуально, на думку сучасних дослідників, додати інноваційну складову до особистісно-орієнтованої гуманістичної парадигми, яка утверджується у національній вищій школі.

Вагомою складовою сучасної парадигми української освіти є випереджальний розвиток системи освіти. Найважливішою особливістю випереджальної освіти є фундаменталізація, яка повинна суттєво підвищити її якість, модернізувати зміст освіти, привести її у відповідність із новітніми досягненнями сучасної науки, культури і соціальної практики. В умовах невизначеності, критичних і стресових ситуаціях, коли людина стикається з новими складними природними і соціальними явищами, наукові знання і високі етичні принципи є надійною опорою [7].

Серед інших важливих елементів, які формують сучасну парадигму української вищої школи, слід назвати такі: 1) вироблення нової системи цінностей у молоді і нових відносин між викладачем і студентом; 2) формування такої мотивації навчання, яка орієнтована на актуалізацію власної системи цінностей; 3) подолання технократизму освіти; 4) забезпечення освітнього процесу новими методиками з гуманістичним спрямуванням; 5) орієнтація на цілісно-розумовий та морально-естетичний зміст навчання, привнесення в нього елементів духовної самобутності та реальної самодіяльності [1; 3; 7].

Сучасники визнають необхідність переосмислення процесу навчання – воно повинно мати на меті не нав'язування студентові знань, а розвиток його природних здібностей, розвиток його вміння навчатися впродовж усього життя, що сприятиме формуванню його в подальшому як висококваліфікованого конкурентоспроможного фахівця [2]. У стосунках між викладачем і студентом повинен відбутись корінний перелом: замість передачі знань від першого другому повинна розвиватись активна співпраця, в результаті якої студент здобуває знання, формує вміння і навички, а викладач оволодіває майстерністю. Спільним об'єктом діяльності викладача і студента виступає фах, на оволодіння яким спрямована співпраця [2]. За новою парадигмою вищої освіти, що сформувалась у світі останнім часом (авторами якої є американські вчені Р. Бар і Д. Таг), на студентів перекладається відповідальність за їх навчання, викладачі створюють активне навчальне середовище, формують потяг і творче ставлення до навчання. Тому західні університети переходять на цілодобовий доступ до бібліотек, Інтернету та іншої інфраструктури навчання для забезпечення максимально ефективної самостійної роботи студентів.

Щодо становлення нової парадигми вітчизняної вищої школи, значним кроком на цьому шляху стала поява стратегічного документа – «Національної доктрини розвитку освіти», який заклав підвалини нової парадигми освіти – орієнтації на новий тип гуманістично-інноваційної

освіти, її конкурентності в європейському та світовому просторах, виховання покоління молоді, що буде захищеним і мобільним на ринку праці, здатним робити особистісний духовно світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички й компетентності для навчання протягом життя [4]. Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року основними її завданнями є:

- приведення мережі вищих навчальних закладів і системи управління вищою освітою у відповідність із потребами розвитку національної економіки та запитів ринку праці;
- створення дослідних університетів, розширення автономії вищих навчальних закладів;
- перегляд та затвердження нового переліку професій педагогічних і науково-педагогічних працівників;
- розроблення стандартів вищої освіти, зорієнтованих на компетентнісний підхід, узгоджених із новою структурою рівнів вищої освіти та з Національною рамкою кваліфікацій;
- розширення взаємодії вищих навчальних закладів з установами Національної академії наук України та Національної академії педагогічних наук України щодо розвитку наукових досліджень у сфері вищої освіти;
- залучення роботодавців до співпраці з вищими навчальними закладами, зокрема, до участі у розробленні стандартів вищої освіти, організації проходження практики студентами, вирішенні питань надання першого робочого місця випускникам;
- подальше вдосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступити до вищих навчальних закладів, як передумови забезпечення рівного доступу до здобуття вищої освіти;
- переоснащення навчальної, науково-методичної та матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів [5].

Висновок. Таким чином, проблема сучасної парадигми української вищої школи потребує не тільки глибокого її осмислення широким загалом науково-педагогічних працівників нашої країни, а й максимальної активізації суспільних зусиль задля її втілення в реалії вітчизняної вищої освіти з метою виходу останньої на світовий конкурентоспроможний рівень.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрущенко В.** Вища освіта в пост-Болонському просторі / В. Андрущенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/PhilEdu/2005_2/2005_02_0005.pdf
2. **Волович В.** Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні / В. Волович // Соціологія: теорія, методи, маркетинг: щокв. наук.-теорет. Часопис / НАН України, Ін-т соціології. – 2004. – № 4. – С. 189–199.
3. **Згуровський М. З.** Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М. З. Згуровський. – К. : НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с.
4. **Мельник Н. І.** Гуманістична парадигма освіти як умова ефективної організації інклюзивної освіти в Україні / Н. І. Мельник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.psyh.kiev.ua/Мельник_Н._І._Гуманістична_парадигма_освіти_як_умова_ефективної_організації_інклюзивної_освіти_в_Україні
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
6. Основы педагогики высшей школы / Л. Л. ТОВАЖНЯНСКИЙ, О. Г. РОМАНОВСКИЙ, В. В. БОНДАРЕНКО, О. С. ПОНОМАРЬОВ, З. О. ЧЕРВАНЬОВА. – Харків : НТУ ХПІ, 2005. – 600 с. – Рос. мовою. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buklib.net/books/36624/>
7. **Сподін Л. А.** Нова освітня парадигма у філософському дискурсі / Л. А. Сподін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_66/Gileya66/F46_doc.pdf

SUMMARY

The formulation of the problem. In the process of formation of a rational man who is capable to solve urgent problems of humanity the main role belongs to education, in particular - higher. But it is necessary to consider the conceptual model on which modern higher education of Ukraine is developing. **The analysis of recent research.** The formation and development of educational paradigm is thoroughly covered in the pedagogical literature, particularly in the context of the Bologna process [1; 2; 3], as a condition of inclusive education [4] and based on the philosophical interpretation [7]. **The purpose** of the article is to analyze the basic paradigm of education that emerged in the world during the historical development of society, and to identify the nature and structure of the modern paradigm of Ukrainian higher education. **The conclusions.** In innovative changes in various spheres of social life it is necessary to add an innovative ingredient to student-centered humanistic paradigm, which was confirmed in the national high school. The problem of the modern paradigm of Ukrainian higher education requires not only a deep understanding by the public of teaching staff in our country, but also maximum efforts to intensify its public expression into realities of national higher education in order to reach the competitive world level of it.

REFERENCES

1. **Andrushhenko V.** Vyshha osvita v post-Bolons'komu prostori [Higher Education in post-Bologna area] / V. Andrushhenko [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/PhilEdu/2005_2/2005_02_0005.pdf
2. **Volovych V.** Bolons'kyj proces i nova paradygma osvity v Ukraini [The Bologna Process and the new paradigm of education in Ukraine] / V. Volovych // Sociologiya: teoriya, metody, marketing: shhokv. nauk.-teoret. chasopys / NAN Ukrainy, In-t sociologiyi. – 2004. – № 4. – P. 189 – 199.
3. **Zgurovs'kyj M. Z.** Bolons'kyj proces: golovni pryncypy ta shlyaxy strukturnogo reformuvannya vyshhoyi osvity Ukrainy [The Bologna Process principles and ways of structural reform of higher education of Ukraine] / M.Z. Zgurovs'kyj. – K.: NTUU «KPI», 2006. – 544 p.
4. **Mel'nyk N. I.** Gumanistychna paradygma osvity yak umova efektyvnoyi organizaciyi inklyuzyvnoyi osvity v Ukraini [Humanistic paradigm of education as a condition of effective inclusive education in Ukraine] / N. I. Mel'nyk [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.psyh.kiev.uaMel'nyk_N_I_Gumanistychna_paradygma_osvity_yak_umova_efektyvnoyi_organizaciyi_inklyuzyvnoyi_osvity_v_Ukraini
5. Nacional'na strategiya rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021roku [The National Strategy for the Development of Education in Ukraine until 2021] [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
6. Osnovy pedagogyky vysshej shkoly [Fundamentals of Pedagogic of high school] / L. L. Tovazhnyanskyj, O.G. Romanovs'kyj, V.V. Bondarenko, O.S. Ponomar'ov, Z.O. Chervan'ova. – Xarkiv: NTU «XPI», 2005. – 600 s. – Ros. movoyu. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://buklib.net/books/36624/>
7. **Spodin L. A.** Nova osvitnya paradygma u filofs'komu dyskursi [The new educational paradigm in philosophical discourse] / L.A. Spodin [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_66/Gileya66/F46_doc.pdf

УДК 378:37.091.2(477)

ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

В. А. Бабенко, к. і. н., доц.

Ключові слова: студентство, молодь, навчально-виховний процес, гуманітарна складова, національне виховання.

Постановка проблеми. Важливим завданням вищої школи у надзвичайно складний для країни час, завданням, виконання якого вимагає, з одного боку, пошуку і приведення в дію